

Folyóiratunk júniusi száma már ki volt nyomva és ívei kötésre vártak, amikor megérkezett a szomorú hír XXIII. János pápa haláláról. Csupán arcképének közreadásával tudtunk akkor emlékének áldozni. Ez a kép egyike a legbeszédesebb képeknek, amelyek az elhúnyt egyházfőről készültek, de ha még olyan híven tükrözi is János pápa szeretettől sugárzó, jóságos atyai vonásait, nem érzékeltethette sem az ő egyéni magatartásának, tanításának és kormányzó tevékenységének történelmi jelentőségét, sem a megrendülést, amely végig szántott az egész világon, sem a veszteség nagyságát, amely elsősorban minket, katolikusokat sújtott. Mindezekről nyilván sokszor esik majd szó, nemcsak napjainkban, de a távolabbi jövőben is, ami azonban különösképpen János pápa történelmi szerepét illeti, már fogalmilag sem gondolhatunk arra, hogy bármilyen éles elme pontos értékelésre jusson. Könnyen lehetséges, hogy egy nagyon késői kor méginkább gondviselelőjének, méginkább sorsfordítónak fogja ítélni XXIII. János rövid pápaságát, mint amilyennek ma általában tartjuk.

A temetés napján s azt követően Róma utcáit róva el kellett hinnem, amit többször is hallottam: nem volt még pápa, akit a római nép ennyire mélyen és őszintén siratott volna. Az olasz sajtó is, párt- és világnézeti különbség nélkül, férőhelyének javarészét XXIII. János méltatására szentelte. A képek özönétől és az anekdotáktól kezdve a nyolc enciklikáig az olvasók elé vitték mind azt a derűs és komoly, vagy elmélkedésre készítő dolgot, ami személyéhez és munkájához fűződött. Önmagában is feltűnő és sokatmondó jelenség, mert azt, hogy Olaszország és a többi külföld katolikus lapjai újszólván különszámokat adtak ki, már inkább természetesnek foghatjuk fel. Ezzel korántsem olyasmire akarok célozni, mintha ezek a katolikus megnyilatkozások kevésbé lennének értékesek számunkra. Ellenkezően. Csak néhány példát hozok fel rá.

*

A *Témoignage Chrétien* mindenképp előtérbe hozta, Georges Montaron

tollából közöl vezető cikket. Montaron „megmérhetetlennek” mondja azt a helyet, amelyet XXIII. János oly rövid pápasága alatt is betöltött a történetben. A keresztények fájdalma valóságos. A nem-keresztények megindultsága nem kevésbé őszinte. Mi az atyát gyászoljuk benne. Ők arra emlékeznek, hogy egy nagy ember halt meg, a békének kiemelkedő harcosa hagyta abba küzdelmét. Mi főleg azt siratjuk benne, aki zajtalanul, de szívós elhatározással le tudott zárni egy korszakot, amely többé már a múlté, lezárni azért, hogy rányissa az egyházat a modern világra. Az élet, a remény, a szabadság levegőjét vitte be az egyházba. Nem köszönhetjük meg soha eléggé az Úrnak, hogy megajándékozott minket XXIII. Jánossal. És szomorúságunkat — írja Montaron — megkésztet a kétség: mi lesz vajon ezután, folytatódik-e az alig megkezdett mű, fennmarad-e a dialógus szelleme, nem tér-e vissza az elítélések és kizárások ideje?

XXIII. János nem volt hittudós, de értett hozzá, hogy felfedezze Istent a világban és megmutassa az embereknek. Nem volt politikai stratégia, mint annyi elődje, de finom politikus volt, akit csodálatos józanság vezetett. Bizonyos, hogy kitűnő diplomata volt, de mint pápa mindenekelőtt és lényegesen atya tudott lenni. Megvolt benne az emberek szeretete és irtózkodt a háború gondolatától. Anyyra irtózkodt, hogy amikor a kubai válság termonukleáris konfliktussal fenyegetett, nyomban elhatározta annak az enciklikának gyors kiadását, amely a *Pacem in terris* lett. S hogy ne ismétlődjenek meg azok a halogatások és huzavonák, amelyek a *Mater et magistra* körül mutatkoztak, a békeenciklika szövegét anélkül bocsátotta nyilvánosságra, hogy a Szent Officium szakértői elé vitte volna. A béke és az emberek nem várhattak...

XXIII. János nem született előkelő családból, de élete a nagy emberé volt, akit szerettek és tisztelték. Halála is az egyszerűség és méltóság légkörében következett be; szépen „távozott”, ami pedig annyira nehéz. Hisszük, hogy Isten megadja szolgájának, aki annyit

tett az egyházért és az emberekért, az örökkévalóság békéjét. Most azután az a fontos, hogy műve folytatódjék. Mi azért imádkozunk — fejezi be Montaron —, hogy Péter bárkája továbbra is ott haladjon a nyílt tengeren, érintkezésben a nagy áramlatokkal, minden fajú és felfogású emberekkel.

*

Már felületes történelmi elemzésből nyilvánvaló — írja *M. D. Chenu* —, hogy a pápák erősen rányomják egyéniségük bélyegét a katolikus egyház kormányzására. Sokan mégis tudatosan vagy kevésbé tudatosan hajlanak arra, hogy ezeknek a személyi vonásoknak nem nagy jelentőségű, úgy szólván „anekdotikus” hatásokat tulajdonítsanak. Szerintük a „hagyomány” az egyház életének lényeges törvénye, ami bizonyos fajta mozdulatlanyságot hoz magával; dogmatikus tételek és erkölcsi parancsok merőben tárgyias és személytelenítő rendszerére utalnak, amellyel szemben nincs semmi fontosságuk a stílus-különbségeknek és hangsúly-változásoknak.

XXIII. János pápasága újból előtérbe állította ezt a problémát. Szavaira és cselekedeteire ismételtelen felfigyelt nemcsak egy kis elit, hanem a keresztények tömege, nemcsak a keresztények, hanem a profán világ hatalmas rétegei. S ezt nem magyarázhatjuk egyszerűen a személyéből megindítóan áradó szeretet érzelmi vonzásával. Kétségtelenül szerepe volt ebben a földi valóságok megértésének és annak a felismerésnek, hogy amit valóban nagyoknak mondhatunk közülük, abban mennyi sok bennrejlő keresztény értéket vagy keresztény értéké emelhető lehetőséget fedezhetünk fel.

A hagyomány, mint Isten igéjének jelenléte, mindig ugyanaz, de ténylegesen az emberben testesül meg, aki hallja és meghallgatja ott, ahol van és ahol él, abban a helyzetben, amelyben van és él, a térben és az időben, a környezetben, amely tartja, a társadalmi és kulturális feltételek között, amelyek korlátozzák is meg magasra emelik is. A hagyomány nem „nyugvó” valami tehát, hanem „mozgás”, s az egyháznak is konkrét módon kell hirdetnie az „örök igazságokat”, képviselnie a kinyilatkoztatást. „Konkrét

módon”, azaz amikor a múltra támaszkodva a jövő felé tekint, akkor is a mindenkori mában kell haladnia.

Az a visszhang, amelyet a *Pacem in terris* világszerte keltett — folytatja *Chenu* —, csodálatosan festi alá az imént mondottakat. Az a tanítás, amelyet *XXIII. János* nyújt benne, voltaképpen folyamatos összegezése az elődök tanításának, nagyon is „hagyomány”, amely magában az evangéliumban gyökerezik: „békét a földön”, és a címzetek is: „az összes jóakarátú emberek”. Semmi új, semmi ami hangot ne kapott volna minden karácsonykor az összes templomokban. S mégis egészen új, mert amiről a pápa beszél, a mának a békéje, a béke abban a helyzetben, amelyben vagyunk, együttesen és külön-külön, keresztények vagy nem-keresztények, ugyanazokkal az aggodalmakkal és ugyanazokkal a reményekkel. Félreérthetetlen sürgetése annak, hogy elsősorban *Hruscov* és *Kennedy* üljenek össze és kössék meg az egységet, amelyet az egész emberiség vár tőlük. Emberi, de ugyanakkor evangéliumi realizmus, amely cselekvő megmozdulásra szólítja a keresztény közösség felébresztett lelkiismeretének belső erőt is.

„Megújhódás”. *Hányszor* használta *XXIII. János* ezt a kifejezést. Rokontérfelmű szavaival együtt: újjászületés, megújulás, reform. A legjellegzetesebb kifejezés kétségkívül az olasz „aggiornamento”, a „korszerűsödés”, az újramintázása a megnyilatkozásoknak és az apparátusnak, egy olyan egyház kialakítása, amely a Krisztustól kapott és benne letéteményezett változatlan igazság hitében megkeresi azokat az eszközöket, amelyek révén érthetővé és párbeszédre alkalmassá teheti ezt az igazságot.

Ebből a célból hívta össze *XXIII. János* a második vatikáni zsinatot is. Ma már igazán tudjuk, micsoda bátorság és bizakodás kellett hozzá, szemben azokkal az egyházi körökkel is, amelyek pesszimizmusukban kiátkozták volna a „perverz” világot. Pedig — hangsúlyozza *Chenu* — *XXIII. János* helyesen látta meg, hogy a mai világ egy megújhódott egyházat kíván, egy olyan egyházat, amely bizalommal fordul e világ felé, s ugyanakkor megtalálja megnyilatkozásainak azokat a módjait, amelyek összhang-

ban vannak a mai ember értelmi fejlettségével és kulturális színvonalával. Nem csupán néhány szó módosításáról van itt szó a megszokott katekizmusban, amit szemléltető képekkel is díszítünk. Hanem arról, hogy megőrizve a hit örök és autentikus lényegét és ebből kiindulva akként dolgozzuk át a fogalmakat, a kategóriákat és a szimbólumokat, hogy azonos szinten legyenek a mai ember gondolkodásával, műveltségével, nyelvi és esztétikai igényeivel. Mert ne feledjük, minden kijelentett vagy leírt szó önmagában is dialektikus, nem opportunizmusból, de természeténél fogva. Érintkezés két értelem között az igazság okából az átadás útján. Isten az emberek nyelvén beszél az emberekhez, s az egyház pontosan azért van, hogy minden időben hatásosan közvetítse Isten igéjét.

Az „aggiornamento” gazdagabb megjelölés, mint az „alkalmazkodás” amelyben rejlik valami kétértelműség, jóllehet használata gyakori és nem is kifogásolható. A „korszerűsödés” azt a műveletet jelenti, amikor ugyanazt a változhatatlan igazságot a jelenben és a jelen számára hirdetjük, nem pedig elvonatkoztatva tértől és időtől, holmi platói idealizmus fellegei között. Az utalás az időre, a kor viszonyaira, igényeire, kívánságaira és szükségleteire nem valami mellékes mozzanat, amely kívül esnék a lényegi igazságon, hanem beletartozik magának az igazságnak szövedékébe. Mert az igazság, az isteni igazság éppúgy, mint az emberi igazság, nem egyszerűen „dolgoz”, ami az értelemre olyan tárgyivalassággal kényszerítené rá magát, amelyben nincs szerepe a szellemnek, a léleknek.

Ennek a felismerésnek tudatosításában volt zseni XXIII. János — rögzíti Chenu. „Zseni”? A szó nagyon ünnepegyesnek és kirívónak tetszik, kevéssé illőnek az elhunyt pápa mosolygó kedélyességéhez. Mondjunk tehát inkább „ösztönt”, amely ízesen fogta össze és hozta felszínre a keresztény népben dolgozó evangéliumi forrásokat. Nagy hiba lenne azonban ennek az ösztönnek mélységét valami gyakorlati és egészen empirikus képességre csökkenteni. Egy hatalmas értelem az, ami minden meghatározást és minden elméletet megelőzve ösztönösen lép közösségbe a tények és az em-

berek realizálásával, hogy utána különválassa a problémákat, az értékeket, és kitapogassa a belső „misztériumot”, amely utat nyithat Krisztus kegyelméhez. Remek bizonyossága ennek a *Pacem in terris* enciklika. De ugyanígy a testvéri párbeszéd felvétele az elszakadt keresztény egyházakkal és a profán világgal. Tudjuk, János pápához fűződik az ellenreformáció korának és a konstantini korszaknak lezárása.

Bizonyos — fejezi be Chenu —, hogy XXIII. János eszméi és tettei közvetlenül beíródtak az egyház történetébe. Az a pápaság, amely olyan szerény előjelekkel indult, rövid néhány év alatt a legnagyobbak közé emelkedett.

*

Mint a keresztény egység pápájáról emlékezik meg XXIII. Jánosról *Francois Biot*. Ő akarta azt, hogy meghívják a zsinatra a nem-katolikus keresztény egyházak és vallásközösségek megfigyelőit, s ő sugallta azt a szellemet, amellyel Rómában fogadták és a zsinati munkába bevonták őket. Jánosnak köszönhető, hogy a katolikus párbeszéd a többi keresztényekkel nem szorítkozik többé egy-két személyiségre, hanem „hivatalos” dialógusról szólhatunk. Az egyházak folytatnak immár párbeszédet egymással az ökuménikus mozgalom keretében. Végetért tehát az az idő, amikor a római egyház gyakorlatilag nem létezőnek tekintette a protestáns egyházakat. S ez a tény önmagában is rendkívüli fontossággal bír.

Hasonlóképpen azonban XXIII. Jánosnak az a világos és kifejezett útmutatása is, hogy a keresztény egység helyreállítását semmiképpen sem foghatjuk fel úgy, mint a többi egyházak vagy keresztény felekezetek valamilyen ráállását a római katolicizmusra. Egyfelől ugyanis — emeli ki Biot — vallójában nincs egybeesés a katolikus egyház és a római katolicizmus között, amilyennek ezt nyugaton ismerjük. Másfelől a saját portánkon is épp elég teendő akad. Sok mindent helyére kell raknunk, sok mindenben rendet kell teremtenünk a mi oldalunkon is, hogy gyümölcsöző párbeszédbe léphessünk a többiekkel. Ez is egyik oka volt annak, amiért János

pápa a zsinatot összehívta. S úgy is történt, miként elgondolta: az első ülészakon nagy többség nyilvánította ki, hogy reformokat akar. Mert világos, hogy a keresztény egység nem olyan menetelésnek a végpontja, amelyben csak a „többieknek” kell résztvenniök. A katolikusoknak más tennivalójuk is van, mint a passzív várakozás. Nekik is meg kell térniök Jézus Krisztushoz és oda kell hatniök, hogy a katolikus egyháznak, amelynek tagjai, evangéliumibb arculatot adjanak.

A problémák nem oldódtak meg, az egység útja még hosszadalmas és nehéz. XXIII. János azonban megmutatta, hogy milyen szellemben kell a katolikusoknak munkálkodniök. Örök nagysága marad, hogy mint más vonatkozásokban, ebben is beállította a római katolikus egyházat az evangéliumi megújulás folyamatába.

*

XXIII. János pápa úgy vonul be a történelemben, mint az a katolikus egyházfő, aki tágra nyitotta karjait az egész világ felé, s boldogan láthatta, hogy a jóakarátú emberek nem zárkóznak el ölelése elől — írja szerkesztőségi vezércikkében az *Universe*. Olyasvalakit gyászolunk benne, aki rövid idő alatt többet tett a kereszténység arculatának megváltoztatásáért, mint bárki más a modern időkben.

Van valami mélyebb értelme és szimbolikus jelentősége annak, hogy János pápának pünkösöd másnapján kellett meghalnia. Mert mint az apostolok feladatul kapták akkor, az egyház születésnapján, hogy úgy emeljék fel szavukat, hogy mindenki meghallhassa benne Krisztus hívását, János pápa is ennek a küldetésnek szentelte utolsó éveit. A csodák sem maradtak el. Mi másnak nevezhetjük ugyanis a rokonság és testvériség szellemének felébredését az összes hitvallású keresztények körében, a készséget a régi gyűlölségek gyökeres megszüntetésére, az együttes törekvés kötelességének felismerését abban az irányban, hogy helyreálljon a kereszténységnek az az egysége, amelyet az igazság kíván?

Figyelemre méltó, hogy bár XXIII. János nyíltan és nem titkolt célzattal fordult a más keresztény egyházakhoz, senki sem vonta kétségbe motívumainak tisztaságát. Úgy néztek reá, mint arra az emberre, aki a hit területén mindenek fölé helyezi az igazságot, s olyan bizalommal és tisztelettel viseltettek iránta, amilyenben pápa még soha nem részesült a nem-katolikusok oldaláról. János pápa azonban kétségtelen bizonyosságot is tett az igazsághoz való szenvedélyes elkötelezettségéről, amikor bátran utalt arra, hogy a saját egyházának is kritikai vizsgálat alá kell vennie önmagát, ki kell küszöbölnie és el kell távolítania mindazt, ami gyöngíti vagy gátolja ráhatását a világra.

Élete utolsó hónapjaiban — emeli ki az *Universe* — a pápa határozott lépést tett annak a célnak érdekében, amelynek elérése egyik legfőbb vágya volt: rendezni az egyház helyzetét és biztosítani működését a szocialista országokban. A világbéke megteremtése mellett és azzal összefüggésben ezt az ügyet kívánta elősegíteni a *Pacem in terris* körlevél, amelyet ma már XXIII. János végrendeletének tekinthetünk. Ismeretesek az enciklika vonatkozó részei. Az *Universe* két tételt domborít ki. Az egyik, hogy a bizalmatlanságot és az egymástól való félelmet nem szabad többé semmiféle politika vezető elveként szerepeltetni. A másik, hogy az egyháznak is fel kell ismernie azt a jót, amivel azok, akik kommunistáknak hívják magukat, megajándékozták embertársaikat, s eszerint kell eljárnia.

XXIII. János — fejezi be az *Universe* — az az ember volt, aki szerette az egyszerűséget, nem kedvelte a pompát és a protokollt, nehezen tűrte a vatikáni palota falait, s ha csak módja volt rá, kiszökött közülük Róma nyüzsgő utcáira, ki a mindennapi életbe. Úgy marad emlékezetünkben, mint okos és széleslátókörű főpap, akit a Szentlélek adott nekünk, mint az együttérzés és megértés lángelméje, aki szerette az embereket és akit az emberek is szerettek. „János pápa, Te jó, Te bölcs, nyugodjál boldog békeségben!”